

INTERVIEW MET JAN BANK

OVERDENKINGEN OVER DE K.V.P. ALS ZUIL EN HAAR INVLOED OP DE DEKOLONISATIE VAN INDONESIE.

jan bron dik & wim ijzereef

"Tot de toelaatbare vooroordelen van de huidige maatschappij, behoort dat de K.V.P. niets anders voorstelt dan knechtschap aan het kapitalisme, en bijna colloboratie. Zo erg is het ook weer niet. Op dit moment is het heel erg moeilijk om een zakelijke beoordeling te geven van de K.V.P. van Romme, om het zo maar eens te zeggen, die niet gekleurd is door teleurstellingen over het optreden van de huidige voorzitter van het CDA of door naar boven gekomen vuil door de affaire Menten.

Kun je je daar toch eens aan wagen?

Wat de K.V.P. misdaan heeft als partij; nou ik denk dat dat tegen zal vallen. Dat onderzoek (naar Menten) wordt nu gedaan, er is vrij veel materiaal. Ik denk dat dat tegen zal vallen. De grote samenzweringsgedachte, daar zal niet veel van overblijven. Wel natuurlijk van een aantal gegevens dat i.h.a. de K.V.P., maar dan in het voetspoor van het episcopaat, t.o.v. de NSB-ers na de oorlog een wat coulantere houding heeft aangenomen!"

Drs. J.Th.M. Bank werd geboren op 10 mei 1940 in Amsterdam. Hij werd katholiek opgevoed en kreeg zijn middelbare schoolopleiding van de jezuïeten op het St. Ignatiuscollege. Daarna studeerde hij geschiedenis aan de GU van Amsterdam, "In die tijd was de tegenstelling tussen Utrecht en Amsterdam nog levendig. Het was in de nadagen van Romein en van de Amsterdamse school, hoewel deze omstreden is. Er lag in ieder geval een sterk accent op theoretische geschiedenis.". Dit werd gedoceerd door M.C. Brandts, bij wie Jan Bank een kandidaats-assistentenschap vervulde. Hij studeerde af bij Presser op een literatuurscriptie over de encycieliek "Mit brennender Sorge", over de houding van Pius XII t.a.v. het nationaal-socialisme, en op een archiefschiptie over de Nederlandse Volks Beweging. Tijdens zijn studie werd hij studentencorrespondent bij de Volkskrant.

"Dat ging vrij gemakkelijk. Je begon maar. Je leerde het vak al doende. Deze vakbondskrant had met name in Amsterdam geen voet aan de grond wat betreft studentenzaken. Ze stelde studentencorrespondenten aan om te berichten over openbare lessen, inaugurele redes e.d. en later over de studentenvakbonden.". Hierdoor kwam hij in 1967 bij de redactie van die krant terecht, waar hij ongeveer alle afdelingen doorliep. Bij onderwijs en wetenschappen maakte hij de opkomst van de kritische wetenschap en de universitaire ontwikkeling in

binnen- en buitenland mee. Van 1971 tot 1973 was hij TV-recensent. "Ik wilde eens iets anders. Er waren op dat moment niet zoveel andere mogelijkheden. Het is een leuk beroep, ook al moet je dan de hele avond TV-kijken. Toch is het een marge van het journalistieke werk: het is een column-achtig iets, maar ik probeerde ook iets van het media-beleid aan de orde te stellen. Samen met Hofland streed ik voor een goede dagelijkse informatierubriek op de TV. We hebben bijgedragen tot de meer professionele aanpak van het NOS-journaal, de beste informatierubriek van dit moment.". Vervolgens was hij als wetenschappelijk medewerker 2 jaar verbonden aan het Studie- en Documentatiecentrum voor Politieke Partijen in Groningen. Zijn taak bestond vooral uit het inventariseren van bestaande en nog te bewerken archieven en documentatie in het westen van het land. Hierbij deed hij ook interviews. "Je gaat er heen met het idee: ik zal de ontbrekende feiten krijgen. Nou, die krijg je meestal niet. Je krijgt wel een redelijk goede persoonsindruk, die van belang kan zijn. Het is een kennismaking met de sfeer en de verhoudingen binnen de politieke subculturen". Sinds 1975 is hij als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de Rijksuniversiteit van Utrecht. Binnenkort verschijnt zijn boek over de opkomst en ondergang van de Nederlandse Volks Beweging. Momenteel is hij bezig met een proefschrift over de K.V.P. en de dekolonisatie van Indonesië. "Wat ik nu doe over de K.V.P. is niet denkbaar zonder de fase van het Groningse onderzoek. Het is niet zo, dat ik voor mijzelf het onderzoek naar de K.V.P. zie als een grote afrekening."

Terugkeer van de katholieke zuil.

"In 1939 brak de RKSP met Colijn en koos de zijde van de SDAP. De oprichting van de K.V.P. na de oorlog betekende een verdere radicalisering. De partij werd verjongd, Welter en Bajetto sneuvelden als kandidaat voor de Kamer."

"Er zijn katholieken geweest die geprobeerd hebben de katholieke partij te doen opgaan in een grote progressieve Volkspartij. Het deel wat dat tot eind 1946 heeft geprobeerd is naar de PvdA gegaan, de doorbraak-katholieken. Dat is een kleine groep gebleken, ook al omdat ze geen verbintenis had met enige sociale organisatie. Het was met name de katholieke arbeiders beweging (K.A.B.)

die zich heel sterk heeft gemaakt voor terugkeer van een katholieke volkspartij. In deze naoorlogse Katholieke Volkspartij heeft de KAB een veel grotere rol gekregen, die tot het eind van de 50-er jaren geduurd heeft. Binnen de katholieke zuil speelde de KAB een onafhankelijke rol, ze kon een eigen politiek bepalen, maar ze waren afhankelijk van bisschoppelijke goedkeuring en hadden een geestelijke adviseur, laten we zeggen, die hun politiek meestuurde. In de hele beheersingsstructuur van de katholieke zuil was de invloed van de bisschoppen erg groot. Zij moesten alles legitimeren, o.a. de terugkeer van de organisaties. Door het Mandement bevorderden ze de terugkeer van de KVP." In het beleid van de katholieke partij na 1945 viel de nadruk op een moreel idealisme, de wederopbouw van het land en de werkgelegenheidspolitiek en de angst voor het communisme."Je zou eigenlijk kunnen zeggen een 'ethisch reveil'. Maar als je het vertaalt een terugkeer naar de oude waarden na de ontreding en de demoralisatie van de oorlog, naar volstreekte normen van barmhartigheid, liefde en nog wat.... Hierover bestond trouwens in Nederland een vrij grote consensus." Bij de wederopbouw van het land en de werkgelegenheidspolitiek slaagt men erin om grote delen van de vakbeweging, laten we zeggen, binnen die geleide loonpolitiek en het opgeven van strijdbaarheid te brengen. De beloning daarvoor was de welvaart; die kwam later, maar die was zichtbaar. Je kocht als het ware de strijdbaarheid van de arbeiders af met een geslaagde werkgelegenheidspolitiek. Politiek gezien was dit een belangrijke zaak, waarover de KVP en de PvdA het eens waren en het heeft gewerkt ook." "Een van de belangrijkste redenen van de KVP om met de PvdA in zee te gaan, en daarmee dus heel wat kritiek intern te trotseren, was het feit dat men bang was dat een grote groep van buitenkerkelijke arbeiders anders misschien naar het communisme zou gaan."

Structuur van de partij.

"De KVP is een typische kaderpartij. De organisaties geven op de partijraden de doorslag, niet de kiezers, de kiesverenigingen of de afdelingen. De KVP is er altijd in geslaagd verschillende groepen in zich te verenigen. De sterkte van de zuil garandeerde dat je er zowel arbeiders, boeren, middenstanders en werkgevers aantrof. De middenstand was wel heel sterk vertegenwoordigd, de arbeiders ook. Daarentegen beklaagt de KVP zich er voortdurend over dat ze met name uit de intellectuele wereld, Nijmegen bv., zo weinig mensen kunnen recrutereren. Als later de groep Steenberghe ontstaat, wordt er dan ook on-

middelrijk plaats voor ingeruimd. Deze is belangrijk, omdat ze de werkgevers en intellectuelen achter zich heeft staan, waar de KVP nu juist zo graag greep op wil hebben, en omdat ze bang was voor afsplitsing. Met Welter had men al kennis gemaakt en nu kon het wel eens zo zijn, dat Welter die niet alleen tegen het Indië-beleid grote bezwaren had, maar ook tegen de samenwerking met de PvdA, zou gaan uitbreiden. Dan zou de veelgeroemde eenheid verloren gaan. Men moest wel proberen, ook al op voorschrift van de bisschoppen, de critici binnen de partij te houden."

"De KVP was intern al een coalitie. Er hebben altijd verschillende belangengroepen tegenover elkaar gestaan. De fractievoorzitter was de arbiter. Die functie heeft Romme heel goed vervuld. En Schmelzer op een heel belangrijk punt niet. Met de Nacht van Schmelzer wordt de structuur van de KVP doorbroken. Mertens, voorzitter van het NKV, neemt dan voor het eerst afstand van de KVP. Als het NKV dan niet meer meedoet, zie je dat de KVP één van zijn belangrijkste politieke steunpunten verliest en dat tot en met de verkiezingsuitslag van dit jaar haar arbeiders wegtrekken. Het is een zeer belangrijke factor en volgens mij een belangrijk verlies dat ze heeft geleden. Misschien wel een groter verlies dan die radicalen, die uit de partij zijn gegaan."

"Het is interessant dat de diepgaande veranderingen van de industrialisatie er pas veel later toe hebben geleid de beheersingsstructuur van die zuil uit elkaar te halen. Daarbij speelt natuurlijk als een vast gegeven, dat hoe lager de klassen, of je zou kunnen zeggen, de inkomens, hoe zwaarder de zuil op je drukte. De sterkte van de verzuiling zit meer in de lagere organisaties, van arbeiders, boeren en middenstanders, dan in die van de werkgevers en voor de bourgeoisie, voorzover dan katholiek, gold die eigenlijk helemaal niet. Die werd geacht zelfstandig te kunnen denken, ofwel die was ongrijpbaar. (Een duidelijk voorbeeld daarvan is Romme zelf, uit een patriciërsfamilie, zijn vader was ook al kamerlid in de 19e eeuw, die is dus lid geworden van het Amsterdamse studentencorps, van een neutrale vereniging, terwijl hij katholiek was, maar de geestelijkheid had op hem geen vat. Wel in godsdienstige zin, niet in organisatorische.).

Indonesië.

"De RKSP voerde geen duidelijk beleid t.a.v. Indonesië. Er was voor 1940 wel sprake van een typische positie, van een niet-betrokkenheid. Dat kwam omdat zij een volksdeel

representeerde, dat met uitzondering van een elite, die zich in de 19e eeuw emancipeerde, nooit veel mensen naar Indië had zien gaan. Als er al katholieken naar Indië waren gegaan, dan waren dat KNIL-militairen die meestal al spoedig los raakten van geloof en zeden. Daardoor kwam het dat zowel onder de Indische bestuursambtenaren als onder de ondernemers in Indië, weinig katholieken waren. In de 20e eeuw, toen de katholieke emancipatie ook organisatorisch op gang kwam, werd in Indië zelf door eigen instellingen te stichten geprobeerd de katholieken voor verval te behoeden. De missie was daar een belangrijke component van. Dat zich vertraagd met Indië bezighouden weer spiegelt zich ook in de RKSP. In de eerste plaats was het getal der Indië-kenners sowieso al erg klein en bovendien kende de RKSP het voor een confessionele partij typische systeem, dat sociale belangengroepen grote invloed hadden op de samenstelling van de kandidatenlijsten. Er was geen Indische belangengroep. Dit duurt tot de jaren dertig, wanneer een man als Welter in de Kamer komt. Politiek heeft de RKSP achter de ARP van Colijn aangehobbeld, die wél een duidelijke visie had en opkwam tegen de vrijzinnigheid zowel in Indië als hier, die door de Leidse School gerepresenteerd werd, de ethische politiek, die als heidendom werd afgeschilderd."

"Na de Tweede Wereldoorlog verandert er aanvankelijk niets in de opvattingen van de KVP. Men stond achter de rede van koningin Wilhelmina uit 1942 over de hervorming van het Rijk. In 1946 kregen Beel en Romme als buitenstaanders met de kwestie te maken. Ze stelden zich voor dat het Rijk een eenheid moest blijven, dus een hervorming van het koninkrijk, maar met behoud van de band met Nederland, eerst in het koninkrijk, later in de Unie. Voorzover Indonesië zelfstandig wilde worden, bleven er beperkingen, omdat men bij elkaar wilde blijven. Toen bleek dat Linggadjatti, het eerste akkoord van de regering-Beel, niet aan dit beeld beantwoordde, heeft de KVP geprobeerd om het via de Kamer nog zoveel mogelijk aan te kleden, om alsnog die interpretatie daaraan te geven. Ze heeft het na 1948 gedaan door zoveel mogelijk Indische posten te claimen. Toen ze het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen in handen kreeg, moesten haar ideeën getoetst worden op hun bruikbaarheid. Er kwamen onderhandelingen, waaruit toen met name die tweede Politie-nale Actie is voortgekomen, die in tegenstelling tot de eerste bijna exclusief een KVP-initiatief is geweest, hoewel gesteund en

toegejuicht door anderen. Dat betekent dat zij van mening was, dat als door te onderhandelen haar conceptie niet verwezenlijkt kon worden, deze doorgezet moest worden met militaire middelen. Toen dat niet kon, ontstond het hoofdconflict: gaan de voorstanders van die politiek zo ver dat ze een kabinetscrisis forceren, Amerika trotseren, kortom het Nieuw-Guinea verschijnsel? Het conflict over Indonesië is in 1949 in de KVP en de ARP op haar hoogtepunt en dan kun je zeggen dat een man als Romme een nederlaag lijdt, want de vleugel die vooral vanwege binnenlandse problemen met de PvdA wil samenwerken en daardoor ook het Indonesië-probleem eigenlijk wil oplossen, en die niet een recht-toe-recht-aan koers wil naar de Unie, die vleugel, bestaande vooral uit de KAB, wint het. Zeer zeker stond bij velen en ook bij Romme het moralistisch element voorop. Men wilde desnoods wel het economische argument, de armoede dus en ook de druk van Amerika trotseren, uit principe. Daar zie je hetzelfde wat later ook bij Nieuw-Guinea gebeurd: een verabsolutering van een morele categorie, namelijk zelfbeschikking, en daarvoor desnoods de economische voordelen opofferen. In 1949 komen grote delen van het bedrijfsleven tot de conclusie dat de politieke controle van Indonesië zoveel geld kost en eigenlijk zo weinig gewin brengt, dat je het beter anders kunt doen. De republiek zelfstandig maken, maar daar zo'n economische invloed houden, dat het rendement veel groter is. Dan hoeft je de kosten voor het leger en de politie niet te betalen. Hiervoor is de KVP buitengewoon ongevoelig. Dat doet zich in 1960 opnieuw voor met Nieuw-Guinea. Dat kwam omdat de KVP weinig economische belangen had, maar ook doordat men het abstracte principe volgde van het zelfbeschikkingsrecht."

"Bij het onderzoek wat ik nu doe, ontdek je verschillende interessante dingen, waardoor je wat meer verbanden gaat zien. Wat ik nu gezien heb is dat er een rechtstreeks verband bestaat in de KVP tussen haar gedachten over de supranationaliteit in Europa, de eenwording van Europa, nu weer erg omstreden, en het eveneens abstracte beginsel over het zelfbeschikkingsrecht in Indonesië. Niet het Europa der vaderlanden, maar het opheffen van de staatssoevereiniteit in supranationale organen met eigen bevoegdheid. Dus niet alleen het Europese parlement, maar ook de Europese commissie een veel zwaardere politieke verantwoordelijkheid geven. De federatieve opbouw in Indonesië betekende voor de KVP het realiseren van haar supranationale gezie vervolg pag 98